

СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ ТА МЕДІАЦІЯ: ПОШУК БЕЗПЕЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ У СПРАВАХ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

THE ISTANBUL CONVENTION AND MEDIATION: SEEKING SAFE APPLICATION IN DOMESTIC VIOLENCE CASES

Король Н.П., д.філос. з держ.упр. та адмін.,
керівник апарату

Вінницький апеляційний суд

Проблема домашнього насильства залишається однією з найбільш гострих соціальних та правових викликів сучасного суспільства. Ратифікація Україною Конвенції Ради Європи про запобігання домашньому насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами засвідчила рішучість держави впроваджувати не лише ефективні механізми захисту постраждалих та притягнення кривдників до відповідальності, а й формувати превентивну політику.

В контексті імплементації Конвенції, яка наголошує на пріоритеті безпеки та захисту постраждалих, особливої уваги набуває питання застосування альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації у справах, пов'язаних з домашнім насильством. Особливого значення набуває питання доступності медіації як базової соціальної послуги для вразливих категорій населення, до яких законодавство відносить постраждалих від домашнього насильства. Це створює потребу у збалансованому підході, який враховував би усі аспекти справи.

Дослідження ґрунтується на аналізі міжнародних стандартів, українського законодавства та актуальної судової практики, використовуючи методи компаративного правознавства та системного аналізу. Очікується, що результати дозволять сформулювати чіткі критерії для прийнятності медіації у випадках домашнього насильства, мінімізуючи ризики для постраждалих та посилюючи ефективність правового реагування.

Стаття має на меті проаналізувати доцільність застосування медіації у справах про домашнє насильство, яке знаходиться в площині норм законодавства про адміністративні правопорушення. Розглянуто як потенційні переваги, так і ризики медіації у таких випадках, а також запропоновано рекомендації щодо можливих умов її застосування, що відповідатимуть міжнародним практикам та українському законодавству. Особливий акцент зроблено на необхідності розробки та впровадження диференційованого підходу до медіації, який би враховував специфіку відносин, де присутнє насильство, забезпечував безумовний пріоритет безпеки постраждалих та не нівелював принцип відповідальності кривдника.

Ключові слова: домашнє насильство, вразливі особи, медіація, запобігання домашньому насильству, Стамбульська конвенція.

The issue of domestic violence remains one of the most pressing social and legal challenges of modern society. Ukraine's ratification of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (the Istanbul Convention) demonstrated the state's resolve not only to implement effective mechanisms for protecting victims and holding perpetrators accountable but also to formulate a preventive policy.

In the context of the Convention's implementation, which emphasizes the priority of victim safety and protection, the application of alternative dispute resolution methods, particularly mediation, in domestic violence cases, gains special attention. The accessibility of mediation as a basic social service for vulnerable population groups, which, according to legislation, includes victims of domestic violence, becomes particularly important. This creates a need for a balanced approach that considers all aspects of the case.

The research is based on the analysis of international standards, Ukrainian legislation, and current judicial practice, using methods of comparative jurisprudence and systematic analysis. It is expected that the results will allow for the formulation of clear criteria for the acceptability of mediation in cases of domestic violence, minimizing risks for victims and enhancing the effectiveness of legal response.

This article aims to analyze the acceptability of applying mediation in domestic violence cases that fall within the scope of administrative offenses legislation. We will consider both the potential benefits and risks of mediation in such cases and offer recommendations for possible conditions of its application, consistent with international practices and Ukrainian legislation. A special emphasis is placed on the necessity of developing and implementing a differentiated approach to mediation that accounts for the specific nature of relationships where violence is present, ensures the unconditional priority of victim safety, and does not nullify the principle of perpetrator accountability.

Key words: domestic violence, vulnerable persons, mediation, prevention of domestic violence, Istanbul Convention.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз правових та практичних аспектів застосування медіації у справах про адміністративне домашнє насильство в Україні, визначення критеріїв допустимості медіативних процедур залежно від суб'єктного складу та характеру конфлікту, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення законодавчого регулювання альтернативних способів вирішення внутрішньосімейних спорів у контексті євроінтеграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Феномен домашнього насильства активно вивчається українськими вченими, включаючи О. М. Бандурку, А. Б. Благую, А. Горбач-Кудрю, К. А. Гурковську, О. О. Кочеміровську, М. І. Хавронюка. Однак питання медіабельності справ про домашнє насильство залишається менш розробленим науковим напрямом, незважаючи на дослідження Т. В. Водоп'яна, Я. М. Горбунової, К. Р. Добкіної, О. І. Зінсу та ін.

Виклад основного матеріалу. Питання застосування альтернативних способів вирішення спорів, зокрема меді-

ації, у справах про домашнє насильство набуває особливої актуальності в умовах модернізації правової системи України та імплементації європейських стандартів захисту прав людини. Водночас це питання залишається одним із найбільш дискусійних у сучасній юридичній доктрині та практиці через необхідність збереження балансу між потребою у мирному врегулюванні конфліктів та забезпеченням безпеки постраждалих від насильства.

Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-ІХ створив правові основи для розвитку медіації як ефективного інструменту мирного врегулювання спорів, поширивши свою дію на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) (ч. 1 ст. 3 Закону) [12].

Цей нормативний документ не містить спеціальних положень щодо застосування медіації у справах про домашнє насильство, що створює потенційне поле для правової невизначеності, оскільки залишаються питання щодо можливості добровільної медіації та її відповідності міжнародним стандартам захисту постраждалих від домашнього насильства.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), ратифікована Україною у 2022 році, встановлює чіткі обмеження щодо використання альтернативних способів вирішення спорів у випадках насильства. Зокрема, стаття 48 Конвенції прямо забороняє обов'язкові альтернативні процедури вирішення спорів, включаючи медіацію та примирення, стосовно усіх форм насильства, що охоплюються цією Конвенцією [7].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII (далі – Закон № 2229-VIII) містить заборону обов'язкової медіації у справах про домашнє насильство, що узгоджується з вимогами Конвенції (п. 10 ч. 1 ст. 4 Закону) [10].

Одночасно відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» медіацію віднесено до базової соціальної послуги, яка надається особам, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах. [13]. Законодавець прямо відносить до категорії вразливих осіб постраждалих від домашнього насильства, що створює правову основу для надання їм медіативних послуг як форми соціальної підтримки.

Така правова кваліфікація медіації для вразливих категорій населення має важливе значення у контексті справ про домашнє насильство. Це лише підкреслює соціальну спрямованість медіації та її потенціалу у відновленні порушених соціальних зв'язків та підтримці постраждалих осіб. Одночасно визнання постраждалих від домашнього насильства як вразливої категорії актуалізує питання про особливі гарантії їхньої безпеки та захисту під час надання будь-яких соціальних послуг, включаючи медіацію.

Наказ Міністерства соціальної політики від 03 червня 2024 року № 269-Н «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва, Державного стандарту соціальної послуги медіації та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг» забороняє застосування медіації як соціальної послуги між потерпілою особою та особою, яка вчинила правопорушення чи злочин, у випадках домашнього насильства, насильства за ознакою статі, якщо упродовж року до дати звернення за наданням соціальної послуги щодо однієї із сторін наявного конфлікту/спору було застосовано/застосовується обмежувальний або терміновий заборонний припис, направлено для проходження програми для кривдника або проходить таку програму, взято на профілактичний облік в поліції у зв'язку з вчиненням домашнього насильства (п. 4 Наказу) [11].

Таким чином, законодавча кваліфікація медіації як базової соціальної послуги для вразливих осіб, до яких належать потерпілі у справах про домашнє насильство, створює додаткові аргументи як на користь її застосування, з огляду на соціальну підтримку постраждалих, так і проти, зважаючи на особливу вразливість цієї категорії осіб та потребу в посиленому захисті їхніх прав та інтересів.

При здійсненні медіації за межами соціальних послуг медіатор індивідуально оцінює доцільність її проведення у кожному окремому випадку. Асоціація сімейних медіаторів України, підготувала план дій та відповідні матеріали для медіаторів на випадок отримання інформації про домашнє насильство, вказавши про такі можливі ризики постраждалої особи при участі в сімейній медіації за наявності ознак домашнього насильства:

- підвищений ризик невиконання домовленостей кривдником;
- можливість агресії з боку кривдника після початку процедури медіації;
- використання медіації кривдником на користь своїх прихованих інтересів;
- складність відстоювати свої інтереси, ризик поступитись більшим;
- можливий психологічний тиск на постраждалу сторону зі сторони кривдника;
- ризик нездатності раціонально мислити та приймати виважені рішення;
- ризик ретравматизації та провокації стану психічного розладу;
- розкриття отриманої конфіденційної інформації (в суді, в сім'ї, дітям, спільним знайомим);
- використання отриманої інформації на свою користь з метою продовження домашнього насильства;
- ризики, пов'язані з човниковим форматом проведення (зменшення довіри, збільшення тривалості, та ін.) [8].

Погляди експертів щодо того, чи є місце медіації в справах, пов'язаних з домашнім насильством, дуже різняться. Частина експертів вважають медіацію абсолютно неприйнятною з низки причин, серед яких ключовими є дисбаланс влади між сторонами конфлікту та ризик повторної травматизації постраждалої особи.

З огляду на залежність постраждалої особи від кривдника (матеріальну, психологічну, емоційну тощо), будь-який переговорний процес, на їхнє переконання, порушує в такій категорії справ рівність сторін, яка є одним з основних принципів медіації.

На думку Харитоновой О. В. «судові гарантії, на противагу недостатній кваліфікації медіаторів у таких справах, здатні забезпечувати той «найвищий рівень захисту» постраждалих, який вимагається Стамбульською конвенцією» [14, с. 575].

Однак занепокоєння про безпеку постраждалих під час медіації наштовхуються на контраргумент, що медіація не обов'язково має включати особисті медіаційні сесії, а може також проводитися у формі телефонної конференції або човникової медіації [1, с. 73].

З наведеними аргументами щодо недоцільності медіаційних процедур погодитися, якщо не враховувати супутні спори, що виникають у контексті домашнього насильства. Мова йде про цивільно-правові конфлікти стосовно розірвання шлюбу, розподілу подружнього майна, встановлення місця проживання дитини, визначення форм участі батьків у вихованні дітей тощо.

Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству не обмежується подружжям. Незалежно від факту спільного проживання, Закон № 229-VIII також поширюється на таких осіб:

- колишнє подружжя;
- наречені;
- мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
- особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти;
- особи, які мають спільну дитину (дітей);
- батьки (мати, батько) і дитина (діти);
- дід (баба) та онук (онучка);
- прадід (прабаба) та правнук (правнучка);
- вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка);
- рідні брати і сестри;
- інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онучка);
- діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими;

– опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням;

– прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя;

– інші родичі, інші особи, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання (ч. ч. 2, 3 ст. 3 Закону № 2229-VIII) [10].

Аналіз судової практики у справах про адміністративні правопорушення за статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Вчинення домашнього насильства», за даними Єдиного державного реєстру судових рішень, свідчить про значну еволюцію суб'єктного складу справ про адміністративне домашнє насильство в Україні. Якщо раніше основну частину таких справ становили конфлікти між подружжям або колишнім подружжям, то сьогодні спостерігається істотне розширення кола учасників сімейних конфліктів, які потрапляють до поля зору правоохоронних органів та судів. До категорії справ про домашнє насильство почали потрапляти конфлікти між сестрами та братами, дітьми та батьками, зятями та тещами, невістками та свекрухами, а також інші внутрішньосімейні протистояння, які раніше вважались «приватними» сімейними справами [4].

Особливістю переважної частини таких конфліктів є те, що в їх основі лежить не системне насильство з метою контролю та підпорядкування, що характерно для класичних випадків домашнього насильства між партнерами, а невміння членів сім'ї конструктивно та екологічно вирішити міжособистісні протиріччя. Першопричиною багатьох таких конфліктів є відсутність в учасників навичок ефективної комунікації, неспроможність керувати емоціями в стресових ситуаціях, нерозуміння психологічних особливостей різних вікових груп та відсутність культурного мирного врегулювання спорів.

У цьому контексті медіація могла б стати особливо ефективним інструментом для вирішення таких конфліктів. На відміну від судового процесу, який зосереджується на встановленні факту правопорушення та призначенні покарання, медіація спрямована на відновлення діалогу між сторонами, пошук взаємоприйнятних рішень та навчання конструктивним способам взаємодії. Це має особливо важливе значення, коли сторони конфлікту змушені продовжувати спілкування в межах родини чи спільного місця проживання, і де метою є не розрив, стосунків, а їх нормалізація.

Таким чином, еволюція суб'єктного складу справ актуалізує необхідність диференційованого підходу до різних форм домашнього насильства. Якщо у випадках системного насильства між інтимними партнерами медіація залишається неприйнятною через дисбаланс сил та ризики для безпеки постраждалої особи, то у справах між іншими членами сім'ї, де конфлікт має ситуативний характер та зумовлений комунікативними проблемами, медіація може бути не лише допустимою, але й більш ефективною альтернативою судовому розгляду.

Незважаючи на універсальність медіації як методу вирішення спорів, можливість її застосування варто оцінювати у кожному конкретному випадку за допомогою певних критеріїв, які у практиці набули назву «критерії медіабельності спору». Під медіабельністю спору треба розуміти сукупність ознак конкретного спору, які визначають об'єктивну та суб'єктивну можливість/доцільність проведення медіації [9, с. 27]. Медіатор має визначитися щодо медіабельності чи не медіабельності спору, а також готовності взятися за її проведення водночас, як сторони визначаються з питанням стосовно доцільності своєї участі в медіації.

Медіація також може бути застосована як превентивний інструмент, що повністю узгоджується з вимогами Стамбульської конвенції в частині вжиття необхідних

законодавчих та інших заходів для запобігання всім формам насильства, заохочення змін у соціальних і культурних моделях поведінки жінок та чоловіків з метою викорінювання упереджень, звичаїв, традицій та всіх інших практик, які ґрунтуються на ідеї неповноцінності жінок або на стереотипних ролях жінок та чоловіків (ч. ч. 1, 2 ст. 12 Конвенції) [7].

Приємно констатувати, що багато експертів виступають проти автоматичного виключення медіації у випадках домашнього насильства, зосереджуючи на необхідності залучення добре підготовлених професіоналів-медіаторів.

Зінсу О. І., досліджуючи роль сімейної медіації, розглядає медіацію «як інноваційний підхід профілактики домашнього насильства, застосування якого на стадіях низької ефективності конфлікту суттєво знизить ризик трансформації невирішеного сперечання у поліфонічний глибинний конфлікт «домашнє насильство» [6, с. 460].

Т. Водоп'ян, аналізуючи досвід України та Великобританії у сфері сімейної медіації, зазначила про необхідність застосування індивідуального підходу до конкретної ситуації, а «сам факт наявності домашнього насильства не виключає можливості проведення медіації з питань поділу майна чи вирішення питань життя дітей. Найважливішим є бажання сторін, здатність постраждалої особи брати участь у процедурі та безпека сторін» [2, с. 53].

Добкіна К. Р., досліджуючи медіацію в контексті відновного правосуддя, вважає, що вирішення спору шляхом медіації повинні прийматися в індивідуальному порядку після ґрунтовного вивчення обставин справи. Одночасно виникає потреба провести дослідження, які визначають, у яких ситуаціях медіація може бути успішною. Результати ж уже проведених досліджень показують, що такі ситуації існують» [3].

Особливої уваги заслуговує той факт, що справи про домашнє насильство майже завжди торкаються дітей, які можуть бути як прямими постраждалими, так і свідками насильства, що автоматично надає статус потерпілої особи. Необхідність урахування інтересів неповнолітніх та мінімізації шкоди для їхнього психологічного стану робить медіацію потенційно корисним інструментом для вироблення рішень, орієнтованих на добробут дитини, що відповідає принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, визначеному частиною й статті 3 Конвенції про права дитини: «усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини» [6].

Гнучкість медіаційного процесу також дозволяє включати до нього осіб, які формально не є учасниками справи, але можуть суттєво вплинути на результативність врегулювання конфлікту (наприклад, бабуся, дідусь, тітка, дядько). Водночас медіатор повинен індивідуально оцінювати доцільність та можливість залучення сторонніх осіб до медіаційної сесії чи її окремих етапів, не порушуючи ефективності процедури. Участь додаткових осіб у медіації або проведення медіатором окремих консультацій потребує обов'язкової згоди всіх сторін спору. Такий підхід може створювати певні виклики, а також вимагає вирішення питання дотримання принципу конфіденційності.

Отже, кваліфікована допомога медіатора, який спеціалізується на вирішенні сімейних справ, може мати не лише превентивний ефект, а також допомогти виявити ризики наявності домашнього насильства, в тому числі щодо дитини.

Висновки. З огляду на трансформативність судової практики, важливо детально врегулювати умови застосування інструментів медіації в справах домашнього адміністративного насильства, зазначивши: відсутність системного характеру насильства та елементів контролю,

рівність переговорних позицій, добровільна та усвідомлена згода учасників, забезпечення безпеки сторін під час процесу, залучення спеціально підготовлених медiatorів зі знаннями у сфері домашнього насильства, можливості негайного припинення медіації у разі виявлення ознак загрози.

Водночас системною проблемою залишається відсутність єдиних стандартів розгляду справ про адміністративне домашнє насильство через особливості апеляційного провадження. Остаточність постанов апеляційних судів загальної юрисдикції та неможливість їх касаційного перегляду унеможливають формування уніфікованої судової практики під орудою Верховного Суду. Така правова ситуація породжує ризики диспропорційного застосування правових норм

та може негативно впливати на ефективність захисту прав постраждалих, включаючи їхні можливості отримання доступу до альтернативних способів врегулювання конфліктів.

Перспективним напрямом вирішення зазначених проблем вважаємо впровадження системи спеціалізованих сімейних судів в Україні, що дозволить створити більш ефективну модель інтеграції медіації у процес розгляду справ про домашнє насильство. Сімейні суди, маючи вузьку спеціалізацію та відповідну підготовку суддів, зможуть забезпечити диференційований підхід до різних категорій внутрішньосімейних конфліктів, визначаючи доцільність та безпечність застосування медіативних процедур у кожному конкретному випадку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Guide to Good Practice under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction: Mediation. *Hague Conference on Private International Law*, 2012. URL: <https://assets.hcch.net/docs/d09b5e94-64b4-4afe-8ee1-ab97c98daa33.pdf>.
2. Водоп'ян Т. В. Сімейна медіація та домашнє насильство: досвід України та Великобританії. *Юридичний вісник Західно-українського національного університету*. 2024. Вип. 58. С. 52–54.
3. Добкіна К. Р. Застосування медіації у випадках домашнього насильства: національні тенденції та зарубіжний досвід. *Dictum factum*. 2023. № 2. С. 127–140.
4. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 30.06.2025).
5. Зінсу О. І. Роль сімейної медіації у профілактиці домашнього насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 3. 2023. С. 457–461.
6. Конвенція про права дитини : Конвенція; ООН від 20.11.1989. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021 (дата звернення: 30.06.2025).
7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : Конвенція; Рада Європи від 11.05.2011. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 (дата звернення: 29.06.2025).
8. Можливі ризики постраждалої особи при участі в сімейній медіації за наявності ознак домашнього насильства. *Асоціація сімейних медіаторів України* : вебсайт. URL: <https://www.afmu.org.ua/domashnie-nasylstvo> (дата звернення: 30.06.2025).
9. Науково-практичний коментар до Закону України «Про медіацію» / Проєкт ЄС «Право-Justice», Українська академія медіації ; [уклад.: О. Бірюкова, І. Іванець, Т. Печончик та ін.]. Київ : Право-Justice, 2024. 100 с.
10. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19> (дата звернення: 29.06.2025).
11. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва, Державного стандарту соціальної послуги медіації та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг : Наказ; Мінсоцполітики України від 03.06.2024 № 269-Н. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1159-24> (дата звернення: 29.06.2025).
12. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1875-20> (дата звернення: 29.06.2025).
13. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19> (дата звернення: 29.06.2025).
14. Харитоновна О. В. Медіація в контексті домашнього насильства і насильства за ознакою статі: дебати, що тривають, і потреба в посиленні захисту постраждалих. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 571–576.